

Celovito o besedi in misli

**Ada Vidovič Muha: Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja .
Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000, 328 strani.**

Slovensko leksikalno pomenoslovje je avtoričino drugo samostojno monografsko delo. V njem so podana nekaj let nastajajoča spoznanja, predstavljena deloma že v nekaterih prispevkih in v groben tudi na predavanjih in seminarjih iz besedoslovja na slovenistiki ljubljanske Filozofske fakultete. Delo je premišljeno zgrajeno in sistematično razčlenjeno, bralcu tudi zaradi dodanih kazal (stvarno in imensko kazalo, kazalo grafov) v preglednem smislu lahko obvladljivo. V celotno besedilo je vključenih 58 natančnih grafičnih prikazov, ki plastično prikazujejo teoretična spoznanja, podprta tudi z zgledi, večinoma prirejanimi po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). V Dodatku so ponatisnjene in nekoliko razširjene štiri razprave (*Pomenski preplet glagolov imeti in biti — njuna jezikovnosistem-ska stilistika*, *Slovnične in pomenske lastnosti nekaterih količinskih izrazov*, *Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede*, *Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov*), ki zaradi tematske povezave s problematiko leksikalnega pomena knjigo smiselno dopolnijo in zaokrožijo.

Prvo poglavje, *Začetki moderne leksikografije na Slovenskem*, prinaša v luči temeljnih leksikografskih misli Miklošiča in Levstika spoznanja o aktualnosti in izjemnosti Pleteršnikovega slovarja in v povezavi z njim s stališča jezikoslovne miselnosti časa, v katerem sta slovarja nastajala in izšla, nekaj vidikov, ki so vplivali na zasnovo SSKJ.

Sledi poglavje o pojmu leksem, v katerem avtorica le-tega opredeljuje kot temeljno poimenovalno enoto jezikovnega sistema, ki zajema besede in stalne besedne zveze. Nadalje v skladu z nekaterimi drugimi jezikoslovci definira enopomenski leksem kot simetrični (skladni) jezikovni znak in večpomenski leksem kot asimetrični (neskladni) jezikovni znak, jezikovni znak sam pa še dodatno z onomaziološkega in semaziološkega vidika. Še dodatno so z vidika izrazne podobe in izvora opredeljeni morfemi kot najmanjše pomenske enote ter prilastki v večbesednih terminih.

Sledi najboljše poglavje *Pomeni leksemov*, kjer sta najprej razčlenjena oba obvezna pomena, torej kategorialni in denotativni, nato pa še možni, torej konotativni pomen. Pod pojmom kategorialna pomenska sestavina razume avtorica kategorialno slovarsko (jezikovnosistemsko) lastnost leksema, katere prepoznavnost neposredno ali posredno izhaja iz skladijske vloge, takšna skladijskofunkcijska opredelitev tega pojma pa vsaj do neke mere relativizira pojem besedne vrste, česar se avtorica zaveda in s tega novega vidika definira besedne vrste kot množice besed, ki v celoti ali v svojem jedrnem delu izkazujejo enake kategorialne lastnosti, pri čemer je stalnost skladijskih funkcij pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi odprto stalnost (dinamičnost) besednih vrst, sprememba kategorialnih lastnosti pa povzroči prehod ene besedne vrste v drugo. V tem smislu se torej ruši meja med slovarjem in slovnico, kot sta pojmovana tradicionalno. H kategorialnemu pomenu je uvrščen tudi besedotvorni pomen, na ravni tvorjenk je obravnavana predvidljivost ohranjanja oz. spremembe slovničnokategorialnih lastnosti glede na motivirajočo besedo in obrazilni pomen glede na izvor. V okviru slovarsko jedrnega denotativnega

pomena je najprej predstavljenih nekaj stališč kognitivnega (slovarskega) pomenoslovja v razmerju do strukturalnega pomenoslovja, nato pa je analizirana slovarska strukturiranost denotativnega pomena pri leksemih s t. i. srednjo vrednostjo. Kot najmanjša nedeljiva enota leksikalnega (slovarskega) pomena je definirana pomenska sestavina (sem), slovarski pomen pa je določen kot hierarhična urejenost le-teh. Avtorica loči glede na prisotnost klasične uvrščevalne pomenske sestavine v razlagi leksema endogene in eksogene lekseme. Sledi podrobno razčlenjena slovarska razlaga endogenih leksemov, na novo pa knjiga prinaša tudi pojem virtuemata. Z izrazom pomensko polje avtorica poimenuje s pomenskimi sestavinami strukturirano pojmovno polje, loči pa najmanjše in največje pomensko polje. V nadaljevanju sledi še analiza pomena eksogenih leksemov, zlasti natančno pridevnikov. V nadaljevanju nato avtorica uvaja in utemeljuje sporočanjško-pragmatični pomen, o katerem, kot v recenziji ugotavlja E. Kržišnik, v strogem okviru jezikovnega sistema doslej v slovenskem jezikoslovju ni bilo govora. Gre za podrobno analizo treh elementov v SSKJ: uslovarjenih govornih dejanj, izraženih namer tvorca besedila v zvezi s kakim govornim dejanjem in leksikaliziranih okoliščin govornih dejanj. Obravnavi denotativnega pomena sledi še obravnavo pomena, ki ga ima, poleg pravkar omenjenega, tudi »precejšnja« (str. 97) množica leksemov — konotativnega pomena, v tem okviru je glede na izvor konotativnosti gradiva v SSKJ prva čustvenosti in kronološkosti prepoznana tako kot prvotna kot tudi kot drugotna, funkcijsko- in socialnozvrstna prepoznavnost leksike pa predvsem kot prvotna.

Četrto poglavje ima naslov *Pomenska razmerja znotraj leksema*. Tu je najprej predstavljena vloga paradigmatike in sintagmatike pri opredelitvi slovarskega pomena leksema, nato enopomenskost in druge značilnosti terminološke leksike, sledi pa podrobnejša obravnavo večpomenskosti oz. njenih tipov: pomenske vsebovanosti, sinekdohe, metonimije in metafore (na ravni leksikaliziranih pomenov). Vsi ti tipi, razen prvega znani tudi v literarni teoriji, so tu utemeljeni s predvidljivostjo sprememb na ravni vsaj vsebinskih (večinoma pa kar pomenskih) sestavin oz. pomenskosestavinskih razmerij in so tipološko razčlenjeni ter z zgledi predstavljeni. Pri obravnavi pomenske vsebovanosti predstavi avtorica tudi razmerje vzporedne podpomenskosti (kohiponimije), pri metafori pa njene značilnosti in vlogo v umetnostnem in znanstvenem jeziku.

Zadnje poglavje ima naslov *Medleksemska razmerja*. V skupini pomenskih medleksemskih razmerij je obravnavana sopomenskost (sinonimija), ki je opredeljena kot horizontalni jezikovni pojav, pri katerem lahko leksem tudi z vsemi svojimi pomeni vstopa v razmerje z različnim številom leksemov oz. njihovih pomenov, začne pa se že pri morfemih. Sopomenskost je opredeljena po izvoru in skladno s tem tudi vrstno, poseben odstavek pa je posvečen tudi tipologiji sopomenk ob razlagah v SSKJ. Sledi predstavitev izraznih medleksemskih razmerij — protipomenskosti (antonimije), avtorica je po kriteriju možnosti vplivanja protipomenk na aktantske vloge znotraj stavčne povedi ločila več vrst protipomenk, kratek premislek pa je tudi tu posvečen protipomenkam v SSKJ. V skupino pomenskih medleksemskih razmerij sodijo še nad-/podpomenskost (hiper-/hiponimija), torej razmerje, ki je bilo deloma obravnavano že pri opredelitvi slovarskega pomena in pomenske vsebovanosti, medleksemska vzporedna podpomenskost (kohiponimija) in raznopomenskost (heteronimija). Na ravni izraznega medleksemskega razmerja pa sta obravnavani enakoizraznost (homonimija), ta zlasti v primerjavi z večpomenskostjo ter glede na izvor in to, kje se pojavlja, in izrazna podobnost (paronimija).

Kratek pregled obravnavanih tem, pojmov in teoretičnih izhodišč, sintez ter spoznanj lahko zaključimo z oceno T. Korošča, da je *Slovensko leksikalno pomenoslovje* Ade Vidovič Muha sijajen dosežek slovenskega teoretičnega jezikoslovja in trdno izhodišče tudi za nadaljnja raziskovanja na področju leksikologije.

Nataša Logar

Filozofska fakulteta v Ljubljani